

becoming relationships with peers of the opposite gender. Interacting with same-sex peers, comparing their own behavior to the behavior of other children of the same gender, the child forms a representation of himself as a boy/girl, asserting itself. With peers of the opposite gender children play and create that style of relationship, that will transfer then to their family. The mass media play both positive and negative role in the process of sex-role socialization of the younger generation, because they are carriers of both positive and negative information. The most dangerous of these is the Internet. Therefore, adults and, first of all, parents must be applied maximum efforts in order to make a more significant positive role.

Key words: gender, sex-role socialization, factors, mass media

Стаття надійшла до редакції 11.01.2014 р.

Прийнято до друку 28.03.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.013.42

Н. А. Литвинова

**АНТИНАРКОТИЧНА РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА
З БАТЬКАМИ ПІДЛІТКІВ ГРУПИ РИЗИКУ НА ЕТАПІ
ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ**

Загальновідомий факт, що сім'я є найголовнішим інститутом соціалізації, через який дитина засвоює основні соціальні знання, набуває моральні вміння і навички, сприймає цінності та ідеали, необхідні йому для життя в суспільстві. Саме сім'я покликана забезпечувати основні, базові потреби дитини, потреби в безпеці, потреби в любові, повазі. Проте далеко не завжди сім'я виконує життєво важливі для розвитку і соціального становлення дитини функції. Багато зводять процес виховання до визначення ролі підлітка в сім'ї, як вихованого і слухняну людину. На жаль, з мистецтвом правильного виховання дитини знайомі далеко не всі батьки. Вплив родини відіграє важливу роль, сприяє або перешкоджає початковій наркотизації.

Науковим підґрунтям в опрацюванні проблеми об'єднання зусиль школи і сім'ї у профілактиці наркоманії підлітків стали праці: С. Архипової, С. Березина, І. Зверевої, І. Козубовської, К. Лисецького, Н. Максимової, В. Оржеховської, Т. Семигіної, С. Толстоухової, М. Фіцули та ін. Основними принципами при організації роботи з батьками підлітка групи ризику дослідники зазначають: індивідуальний підхід до сім'ї з урахуванням її потреб та особливостей, опора на позитивний соціальний досвід членів родини; встановлення довірливих взаємин; принцип системності, послідовності й наступності соціально-

педагогічного впливу [4, с. 261]; знання специфіки роботи й врахування емоційно-психологічних відносин у сім'ї, психолого-педагогічних знань батьків; врахування результатів наукових досліджень, досвіду та кращої світової практики.

З метою інформування батьків про роль та місце сім'ї в розвитку підліткової наркоманії, нормалізації батьківсько-дитячих стосунків і зниження їх конфліктності, підвищення відповідальності членів родини за свою внутрісімейну поведінку – паралельно велась робота з батьками.

Профілактична антинаркотична допомога родині здійснювалася за напрямками: формування активного відношення батьків до ризику наркотизації до того мікросередовища, в якому росте та спілкується їхня дитина; попередження випадків залучення до ранньої алкоголізації, емоційного нехтування дітей, жорсткого поводження над ними у родині; надання допомоги родині, коли дитина почала зловживати наркотичними речовинами.

Найбільший ефект при соціально-педагогічній роботі з батьками підлітків з профілактики наркоманії доцільні активні форми роботи:

1. Індивідуальні – індивідуальне консультування членів проблемних сімей, бесіди, відвідування родини;

2. Робота з сім'єю у цілому – проведення загальносімейних зустрічей, допомога батькам у поверненні дитини в родину;

3. Групові – створення спеціальних груп батьківської підтримки для проблемних сімей, дискусійні, тренінгові групи, батьківські лекторії, спеціальні зустрічі з фахівцями медичних та правоохоронних органів;

4. Робота з масовою батьківською аудиторією – клуби, конкурси, турніри, сімейні виставки [2, с. 14].

У перший рік експерименту були проведені: зустріч соціального педагога з батьками за темою батьківських зборів «Роль неправильного сімейного виховання у виникненні наркотичної поведінки підлітків», групові заняття класних керівників з батьками учнів «Батьки мене не розуміють або як почути підлітка», «Причини поширення наркоманії в підлітковому середовищі», бесіда з елементами практичного заняття «Методи боротьби з наркоманією». Також з батьками був проведений цикл тренінгових занять, спрямований на підвищення рівня їхньої обізнаності в питаннях виховання дітей та профілактики ризикованої поведінки. Батькам було повідомлено, що за консультаціями вони можуть звернутись до соціального педагога або психолога особисто.

У листопаді на перших планових батьківських зборах класні керівники провели групові заняття з батьками учнів «Причини поширення наркоманії в підлітковому середовищі». В ході заняття ми підвели батьків до висновку, що наркотична залежність є результатом тривалого впливу сукупності негативних соціалізуючих чинників і умов. І саме виховний потенціал сім'ї має можливість нейтралізувати й мінімізувати більшість з них.

В грудні на додатковій зустрічі з батьками підлітків групи ризику

ми провели лекцію з елементами бесіди «Якщо ваша дитина зробила крок у безодню», на яких класні керівники розповіли батькам про сутність та види наркотичної поведінки, надали рекомендації батькам про ранньому виявленню негативних звичок у підлітків, повідомили адреси, контактні телефони медико-соціальних установ, куди можна звернутися за анонімною допомогою, якщо батьки звернули увагу на зміни в поведінці дитини і підозрюють, що їхня дитина почала вживати наркотичні речовини.

У квітні до плану проведення батьківських зборів увійшло повідомлення психолога «Підлітковий вік та його особливості». У ході повідомлення ми зупинилися на відомих психологічних і біологічних особливостях, складностях підліткового віку. Були відзначені існуючі системи цінностей, підкреслили особливості мотиваційної сфери, типи нормальних і порушених поведінкових реакцій, що спостерігаються у дітей підліткового віку. Зупинилися на особливостях акцентуацій характеру. Це дозволило батькам краще зрозуміти своїх дітей, їхні мотиви й вчинки. Загалом проведені заняття позитивно вплинули на сімейний мікроклімат.

Напередодні літніх канікул (під час останніх батьківських зборів у травні), коли підлітки будуть проводити більше часу в сім'ї, ми звернули увагу батьків на те, якщо батьки в підлітковому віці виявляються не готові проявити гнучкість у побудові внутрішньосімейних відносин і сімейної ієрархії, якщо звичні стереотипи в поведінці продовжують домінувати, то природною реакцією підлітка стануть будь-які форми девіантної поведінки: вживання наркотиків, вживання алкогольних напоїв і т. д. У цьому допоміг розроблений нами семінар-практикум для батьків «Роль неправильного сімейного виховання у виникненні наркотичної поведінки підлітків». На семінарі нами було розкрито «фактори ризику» раннього прилучення до наркотиків, насамперед «фактори ризику» соціально-психологічної і психолого-педагогічної природи: помилки батьків у вихованні дітей, необхідність встановлення емоційного контакту і довірливих відносин з молодшими в родині. Показали достатню вагомість кожного з факторів ризику, неприпустимість безвідповідального ставлення до батьківських обов'язків.

Ми не випадково всі ці методи роботи з батьками розраховали на перший рік. Дуже важливо, щоб батьки набули необхідні знання й навички ще на початку експерименту та могли вільно ними користуватися. Весь наступний час на батьківських зборах та зустрічах з класними керівниками соціальний педагог, психолог апелювали до цих знань і навичок, щоб знов актуалізувати їх. Також на наступних етапах профілактики ризику вживання наркотичних речовин підлітками на рівні роботи з батьками широко практикувалися індивідуальні консультації, бесіди психолога з окремими сім'ями. Оскільки зайнятість підлітка навчанням (до тих пір, поки він справляється з учбовою програмою) є

одним з чинників, протидіючих розвитку наркоманії, цю обставину слід використовувати у повному обсязі. Зокрема, в бесідах з батьками підлітка групи ризику класному керівнику (шкільному психологу або соціальному педагогу) слід уважно вислухати їх думку про поведінку дитини, про його відношення до навчання, роботи, способу життя (зміни у відношенні до оточуючих, замкнутість; появи нових знайомих, захоплень; зміна самопочуття підлітка тощо).

Нарешті, для підтвердження ефективності дії розробленої соціально-педагогічної системи на рівні роботи з батьками ми проаналізували результати повторної діагностики батьків і порівняли їх.

Наведені дані свідчать про те, що до соціально-педагогічного експерименту значна кількість батьків дітей не усвідомлюють своєї вагомості ролі в антинаркотичній діяльності школи. Їхня позиція характеризувалася безініціативністю у спілкуванні, низьким рівнем взаємопорозуміння між батьками і дітьми, батьками і школою, що пояснюється достатньо тривалим дистанціюванням батьків від навчального закладу.

Дані, отримані після експерименту, свідчать про певну позитивну динаміку змін, що відбулися в цій ситуації. Так, рівень знань щодо профілактики наркотичної поведінки неповнолітніх змінився суттєво: відповідь «знаю добре» на 53% (з 0% на 53%); «на достатньому рівні» на 29% (з 13% на 42%); «погано знаю» – зменшилась на 37% (з 42% на 5%). Отримані експериментальні дані за даним показником, говорять про достатню ефективність обраних форм і методів роботи педагогів із батьками.

Ще одним вагомим результатом експериментальної роботи, який впливає на рівень якості взаємодії школи і сім'ї у питаннях профілактичної діяльності, є джерела знань про способи профілактики підліткової наркоманії. До експерименту більшість батьків діставали знання із засобів масової комунікації (до 30,4%, після 8%). По завершенню експериментальних дій джерелом превентивних знань 70% батьків зазначили «від вчителів». До експерименту 17% респондентів взагалі не знали про методи профілактики, після цей показник знизився до 0 рівня. Це є достатньо ефективні зміни, що говорять про дієвість і користь обраної стратегії та тактики роботи із батьками учнів. На наш погляд, вони розуміють визначну роль школи стосовно профілактики наркотичної поведінки неповнолітніх.

У процесі аналізу експериментальних даних, слід зазначити, що показник оцінки якості профілактично-виховної роботи школи щодо попередження наркотичної поведінки учнів має позитивну динаміку. До початку експерименту більше половини батьків 58,8% не отримували у школі достатньої інформації стосовно проблеми наркоманії і оцінювали роботу навчального закладу як «незадовільну». 30,8% оцінили профілактичну роботу як «задовільну», оцінку «добре» за антинаркотичну роботу педагогічному колективу поставили 9,15% батьків. Після проведеної експериментальної роботи з підлітками групи ризику і їх батьками, у процесі реалізації системи соціально-педагогічної профілактики, цей показник змінився на кращій. Обсяг та якість наданої інформації у школі 66% батьків оцінили «добре», 25%

«відмінно» і лише 9 поставили оцінку «задовільно». Відмітимо, що у процесі експериментальної роботи, вдалося відновити довіру до шкільної системи профілактики, оцінку «незадовільно» впроваджена система соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику – не отримала.

У ході експериментальної роботи з деякими батьками відбулися зміни, що призвели до перегляду власних поглядів на роль і місце дитини в антинаркотичних програмах, більшість почали відповідальніше ставитися до дітей, до своїх батьківських обов'язків і функцій, у них поступово почали укорінюватися установки на здоровий спосіб життя, бачення своїх попередніх помилок у вихованні дітей та можливі шляхи їх виправлення. Тому, на 37% більше батьків (з 52% на 89%) не заперечують щоб їх діти брали участь у різних просвітницьких антинаркотичних програмах, у заходах щодо здорового способу життя.

Таким чином, підводячи загальні підсумки аналізу отриманих емпіричних даних, що характеризують ефективність впровадженої системи соціально-педагогічної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику в загальноосвітній школі, ми можемо зробити наступні висновки: по-перше, робота з батьками підлітків групи ризику щодо профілактики наркоманії повинна: мати системний і комплексний характер, передбачати різні форми і методи роботи, які б допомогли батькам усвідомити власну роль на всіх етапах розвитку наркоманії дитини, дізнатись про різноманітні чинники ризику наркотизації у підлітковому віці, про ознаки вживання наркотичних речовин та набути необхідних вмінь адекватно реагувати, якщо дитина почала вживати наркотики; по-друге, до ефективних форм і методів профілактики на міжособистісному на рівні з батьками ми відносимо: індивідуальне консультування членів проблемних сімей, бесіди, відвідування родини; проведення загальносімейних зустрічей, «журнал корисних порад», дискусійні, тренінгові групи, батьківські лекторії, тематичні батьківські збори із запрошенням спеціалістів медичних та правоохоронних органів, ЦСССДМ; групи батьківської підтримки, листування

Список використаної літератури

- 1. Психология** наркотической зависимости и созависимости. Монография / С. В. Березин, К. С. Лисецкий, Е. А. Назаров. – М. : МПА, 2001. – 213 с.
- 2. Люманова Л. Р. Профилактика** наркомании в детско-подростковой среде / Л. Р. Люманова. – С. , мсп «Ната», 2006. –78 с.
- 3. Профилактика** негативних явищ серед учнівської та студентської молоді (наркоманія, алкоголізм, СНІД): Навч.-метод. посіб. / В. Є. Сорочинська, О. А. Удалова, В. С. Штифурак, О. Ю. Удалова. – К. : Вид-во Європ. Ун-ту, 2003. –168 с.
- 4. Фіцула М. М.** Педагогіка: Навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : «Академвидав», 2006. – 560 с.

Литвинова Н. А. Антинаркотична робота соціального педагога з батьками підлітків групи ризику на етапі формувального експерименту

В статті розкрито принципи, напрями, форми та методи антинаркотичної роботи з сім'єю як важливої складової системи профілактики підліткової наркоманії, розкривається власний досвід автора щодо організації та впровадження системи комплексної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику у навчально-виховний процес та наведено результати ефективності профілактичної роботи з батьками підлітків групи ризику, як одного з вирішальних чинників успішності профілактичної програми, реалізованої в системі шкільної освіти.

Ключові слова: антинаркотична робота, система профілактики вживання наркотичних речовин, навчально-виховний процес, батьки підлітків групи ризику.

Литвинова Н. А. Антинаркотическая работа социального педагога с родителями подростков группы риска на этапе формирующего эксперимента

В статье раскрыты принципы, направления, формы и методы антинаркотической работы с семьей, как важной составляющей системы профилактики подростковой наркомании; раскрывается собственный опыт автора по организации и внедрению системы комплексной профилактики употребления наркотических веществ подростками группы риска в учебно-воспитательный процесс и приведены результаты эффективности профилактической работы с родителями подростков группы риска, как одного из решающих факторов успешности профилактической программы, реализованной в системе школьного образования.

Ключевые слова: антинаркотическая работа, система профилактики употребления наркотических веществ, учебно-воспитательный процесс, родители подростков группы риска.

Litvinova N. A. The Anti-drug Work Social Educator with Parents of Adolescents at Risk at the Stage of Forming Experiment

The article reveals the principles, directions, forms and methods of anti-drug work with the family as an important component of adolescent drug prevention. Prophylactic anti-drug aid family carried the following areas: the development of active parental relation to risk of drug addiction to the microenvironment, which grow and communicate their child, prevention of early involvement of alcohol abuse, emotional neglect of children, ill-treatment of them in the family, helping the family when child began to abuse drugs. Reveals the author's own experience of the organization and implementation of the comprehensive prevention of drug use by teenagers at risk in the educational process and the results of the effectiveness of

preventive working with parents of adolescents at risk, as one of the decisive factors in the success of a prevention program implemented in the school system. Until effective methods of prevention at the interpersonal level of the parents we include: individual counseling troubled family members, talking, visiting family, holding *obschesemeynyh* meetings, discussion, group training, parenting lectures, case parents meeting invitation medical professionals and law enforcement agencies, groups parental support, correspondence.

Key words: anti-drug operation, the system of prevention of drug use, the educational process, parents of adolescents at risk.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2014 р.

Прийнято до друку 28.03.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.015.31-053.6

Д. Ю. Малков

ЕФЕКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКІВ

Утвердження нової парадигми соціальних цінностей українського суспільства неможливо без прийняття й впровадження їх людьми, які у своїй діяльності розробляють і реалізують соціальну державну політику в усіх сферах суспільного життя.

Перехід до іншої системи політичного, економічного і соціального розвитку детермінує заміну та модернізацію складових суспільного ідеалу – ідей, уявлень, цінностей, норм. Необхідність зміни старої парадигми соціальних цінностей викликана її неспроможністю створювати в суспільній свідомості новітнє розуміння й пояснення державотворчих, соціально-економічних, політичних, культурних процесів, що відбуваються в Україні, надавати адекватні моделі поведінки громадян у сучасних умовах суспільної трансформації.

Соціально-економічними умовами формування соціальної парадигми є побудова в Україні незалежної, демократичної держави з громадянським суспільством, що потребує формування в масовій свідомості нових орієнтирів і цілей суспільного розвитку, соціальних цінностей, життєвих орієнтацій і норм поведінки громадян.

Вирішення проблем формування й впровадження нової парадигми соціально-педагогічних цінностей безпосередньо залежить від розв'язання педагогічною наукою загальних проблем в освіті, зокрема, досягнення стабільності в організації дозвілля та навчання молоді, особливо підлітків, вирішення низки їх соціальних проблем, а також